

ЯМБ У ТВОРЧОСТІ СХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ПОЕТІВ 90-Х РОКІВ ХІХ СТОЛІТТЯ

Любімова Оксана Василівна

канд. філол. наук, асист.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

У статті розглянуто східноукраїнську поезію у зрізі метрики та ритміки. В окреслене десятиріччя поети апробували значний масив силабо-тонічних розмірів, серед яких домінували двоскладові. Поміж двоскладовиків превалував чотиристоповий ямб. У сегменті ямбічних розмірів уживаними були також двостоповики, тристоповики, п'ятистоповики, шестистопові цезуровані ямби, а також впорядковані та неупорядковані ямбові різностопові структури.

Ключові слова: версифікація; силабо-тоніка; метрика; ритміка; віршовий розмір; понадсхемний наголос; зрушення наголосу; цезура; ямб.

Постановка проблеми. У наш час поетична продукція східноукраїнських авторів характеризується помітним довершенням та удосконаленням віршування. Українська версифікація 90-х років, збагачена набутками попереднього десятиліття, вирізняється широким спектром застосування нових, оригінальних метричних та ритмічних форм.

Прагнення українських поетів до вдосконалення віршових розмірів помітно відбилося на широкому використанні силабо-тоніки, рівень якої в окреслений період сягає 91% (це на 15,6% більше, ніж у попереднє десятиліття) [Любімова 2012].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про поетичні форми східноукраїнських авторів останнього десятиріччя ХІХ століття писали Г. Сидоренко [Сидоренко 1980] та Н. Костенко [Костенко 2006], версифікацію П. Куліша, М. Старицького та Лесі Українки детально розглянув Б. Бунчук [Бунчук 2002, 2004, 2005]. У працях науковців подано принагідні зауваження щодо форми творів окремих поетів окресленого періоду. Спеціальний розгляд версифікації більшого числа авторів означеного десятиріччя доповнив би наше розуміння про розвиток поетичних форм в українській поезії ХІХ століття загалом.

Актуальність і наукова новизна нашої розвідки зумовлена необхідністю вивчення поетичних творів цілого пласту авторів щодо метрики та ритміки. Окремий аналіз східної гілки вітчизняної поезії пов'язаний з наявністю різних умов її розвитку на Сході і Заході України, що спричинила її відмінності у формі.

Метою дослідження є здійснення віршознавчого аналізу всіх ямбічних форм у творчості цілої низки поетів означеного часового відрізка.

Об'єктом вивчення стали усі поетичні твори зазначеного періоду, написані авторами Східної України. **Предмет** дослідження – метрика та ритміка ямбічних розмірів.

Виклад основного матеріалу. Українська силабо-тоніка 90-х років ХІХ століття на Східній Україні характеризується багатством метричної палітри. На тлі

використаних метрів домінують двоскладові розміри – 76% від загальної кількості усіх силабо-тонічних монорозмірних творів припадає на ямби та хорей. Найбільше творів написано ямбом – 50,7% від усіх силабо-тонічних текстів 90-х років. Монорозмірними ямбічними поезіями витримано 69,2% від усіх ямбових віршів. Частка Я4 найбільша серед усіх силабо-тонічних розмірів – 18%.

Детальніше ознайомимося з ямбічними розмірами у творах східноукраїнських авторів.

В означений період фіксуємо рідкісний двостоповий ямб, частка якого доволі мала серед усіх силабо-тонічних творів – 0,3% і 0,5% від ямбічних поезій. У попереднє десятиліття Я2 не використовувався як самостійний метр, а лише був „вкрапленням” у тканину того чи іншого розміру [Любімова 2012].

Я2 фіксуємо у силабо-тонічному активі П. Грабовського та М. Старицького. П. Грабовський вдався до названого розміру двічі – у поезіях „Борцєві” і „До...” (обидві – 90-і роки), М. Старицький звернувся до Я2 у Х-ій частині п’єси „Чарівний сон”. У всіх віршах витримано „правильний” ритм. Наведемо катрен із твору П. Грабовського „До...”:

Ярмо важуче – 01010

То твій вінець, 0101

Життя замуче 01010

Тебе вкінець [Грабовський 1962, 186]. 0101

Усереднений відсоток рядків з обтяженнями у творах, написаних двостоповим ямбом, становить 14,6.

До Я3 у цей період звернулися М. Кузьменко (10% від усіх ямбічних творів), К. Білиловський (6,3%), П. Куліш (3,6%), П. Грабовський (3%), Б. Грінченко (3%), М. Чернявський (2,8%), І. Стешенко (2,2%), Леся Українка (2%), Л. Глібов (1,3%). Частка тристопового ямба від усіх силабо-тонічних творів становить 1,1%, від ямбічних поезій періоду – 2,2%.

Різниця у наголошуваності сильних І-ІІІ і слабкої ІІ стопи у віршах, укладених тристоповим ямбом східноукраїнських поетів означеного десятиліття така: у творі М. Чернявського „Відповідь” (1897) – 43,7-50% відповідно, у віршах М. Кузьменка „Не всяк і кашу зварє” – 23-39,6%, у „Сметані” (обидва – 90-і роки) – 50-55,5%, у поезії К. Білиловського „Я думав, не співає...” (надр. у 1896) – 33,4-50%, у „Щедрівці” (1891) Л. Глібова – 37,5-50%. У „Пісні бенкетовій” (1896) М. Чернявського рівнонаголошеними є І і ІІІ стопи, І стопа константна (наголошуваність 100%). Різниця між І, ІІІ і ІІ стопами – 79%. Рівнонаголошені І і ІІІ стопи також у творі П. Грабовського „Де?” (90-і роки), різниця між І, ІІІ і ІІ стопами становить 87,5%. У тристоповиках Б. Грінченка та І. Стешенка через незначну кількість рядків (12 і 8) процентну різницю не визначаємо.

Прочитуємо початок твору М. Кузьменка „Не всяк і кашу зварє”:

„І дурень кашу зварє, 0101010

„Аби дали тиона”. 000101

Брехня! Не вірте, братці, 0101010

То вигадка дурна... $\cup \perp \cup \cup \cup \perp$ [Кузьменко 1899, 57].

Усереднена схема акцентуації стоп східноукраїнського ЯЗ 90-х років XIX століття виглядає так:

I	II	III
90	45,3	100

Різниця між наголошеністю сильних I-III і слабкої II стопи становить 44,7-54,7%. Загальна кількість рядків із понадсхемними наголосами у тристоповиках поетів не перевищує 3,2%.

Чотиристоповий ямб традиційно був „улюбленим” розміром для більшості українських поетів. Ритм Я4 властивий для 35,6% усіх ямбових творів періоду. Найчастіше чотиристоповик використовували у своєму поетичному активі М. Чернявський (80,3% від усіх поетових ямбів десятиліття), П. Грабовський (73%), К. Білиловський (62,5%), М. Кузьменко (55%), В. Самійленко (20%), Л. Глібов (19,7%), Б. Грінченко (17,6%).

В означений період превалює „традиційний” тип ямба. Чотиристоповики з домінуванням наголошуваності II стопи становлять вже 90,3% від усього поетичного матеріалу, витриманого в річичі Я4, це на 10,3% більше, ніж у 80-і роки [15]. У віршах з альтернуючим ритмом різниця між сильною II та слабкою I стопами коливається від 2,4 до 45,8%. Задля глибшого визначення різниці між сильнішою II та слабшою I стопами, скористаємось принципом умовного поділу чотиристоповиків із „традиційним” ритмом на 3 групи:

1) твори з альтернуючим ритмом, в яких різниця між II та I стопами коливається від 2,4 до 10% (вони становлять 26,4% від усіх оригінальних текстів, укладених Я 4; 2) від 10,2 до 29 % – 59,2 %; 3) від 30 до 45,8% – 14,4%.

Вибірково назвемо чотиристопові ямбічні структури з „традиційним” видом ритму, які включаємо до складу тієї чи іншої групи. Так, до першої групи зараховуємо такі поезії: Б. Грінченка „Вівця стрижена та Кудлай” (1897) – різниця між II та I стопами становить 2,4%, М. Кузьменка „Працьовитим на самокатах” – 3% і „Наші добродії” (обидві поезії – 90-і роки) – 4%, Л. Глібова „Скажу ще загадку таку...” (1891) – 4,3%, Дніпрової Чайки „Роковини” (1891) – 5,4%. 7% різниці фіксуємо у творах Г. Кернеренка „Моя муза” (90-і) та М. Чернявського „Череда”, „Вечір” і „На караульній могилі” (усі три твори – 1898). У поезії І. Стешенка „Псевдо-діячам” (1899) – 8,5%, у вірші М. Чернявського „Монолог” (1898) – 10%.

До складу другої групи зачисляємо такі твори: М. Чернявського – „В Донецькому краї” (1895) – 10,2%, „О, Донче, Донче тиховодний...” (1898) – 14,3%, „Весняний випал” (1894) – 15%, „Дніпровські пороги” (1898) – 16%, „В бурсі” (1890) – 17% і „Гроза” (1896) – 19,4%, П. Грабовського – „Бурятка” (оповідання, 1891) – 20%, Я. Жарка – „Черепаша та Орел” (1899) – 22,2%, І. Стешенка – „Панський дім” (1898) – 23,3%. 25% різниці між II і I стопами спостерігаємо у поезіях Б. Грінченка – „Російська гармонія” (1893), М. Кузьменка – „Голубка і Горличка” (90-і), М. Чернявського – „Не полем чистим, що весною...” (1894),

В. Самійленка – „Поет-фейлетоніст” (1891) і „Катам” (1893). 27% – у вірші В. Самійленка „Возсоєдиненний Галічанін” (1890), 29% – у чотиристоповиках з однаковою назвою „Пророк” І. Стешенка та П. Грабовського.

До третьої групи назвемо такі твори: В. Самійленка – „Поет, Греція й держави” (1897) – 30%, О. Кониського – „Не тямлю сам: чому мені...” (1891) – 33,4%, М. Чернявського – „Я не кохав ще анікого...” (1890) – 35,7%, П. Грабовського – „До Б. С-го” (90-і) – 37,5%, М. Кузьменка – „Нудьга” – 41,7% та „Дівчині” (90-і) – 45%, Б. Грінченка – „Українець” (1892) – 45,8%.

Найменшу різницю між II та I стопами – 1%, фіксуємо у творах К. Білиловського „Переселенці” (1896) і „Признання” (надр. у 1897). Названі чотиристоповики перебувають на межі „традиційного” та „архаїчного” ритмів. Найбільша різниця – 50% характерна для поезій М. Чернявського „Черниця” (1891) і П. Грабовського „На спогад” (90-і).

Наведемо початок твору В. Самійленка – „Поет, Греція й держави”, в якому наявний аналізований вид ритму:

Що бачу я? В Європі знов 0101||0101

Панують хижі, дикі сили! 010101||1010

І Кандію скропляє кров, 0100||0101

Як окропила Тернопілі 00010||0010 [Самійленко 1990, 87].

Усереднені дані щодо наголошуваності стоп в оригінальних творах східноукраїнських авторів з альтернуючим ритмом мають такий вигляд:

I	II	III	IV
76	94,7	37,7	100

Середня різниця між сильнішою II та слабшою I стопами становить 18,7%.

У 90-і роки східноукраїнський чотиристоповик значно поступився „архаїчністю” від Я4 попереднього десятиліття. Частка творів, укладених чотиристоповим ямбом з „архаїчним” видом ритму, становить лише 9,7%, що на 10,2% менше від Я4 80-х років [Любімова 2012].

Різниця між наголошеністю сильнішої I і слабшої II стопи у чотиристоповиках коливається в межах 5,4-25%. Так, у „Загадках й відгадках” (1890) Л. Глібова ця різниця становить 5,4%, у вірші К. Білиловського – „Останній день” (надр. у 1897) – 6,3%, у сонеті М. Чернявського – „Шекспір” (1893) – 7,2%, у творах Г. Кернеренка – „Та як же я її кохав!...” (90-і) – 14% і „Ранок 28 марта 1891 р.” (Експромт, 1891) – 18,7%. Найменшу різницю фіксуємо у поезії К. Білиловського – „Остання весна”(надр. у 1897) – 4%, найбільшу – у творі Я. Жарка – „Рябко” (1899) – 50%.

Середня акцентуація стоп у творах з „архаїчною” ритмічною структурою виглядає так:

I	II	III	IV
77,2	64	45	100

Різниця між I та II стопами у творах з „архаїчним” ритмом становить 13,2%.

Загальна картина наголошуваності стоп усіх оригінальних творів 90-х років XIX століття, витриманих у річці 4-стопового ямба, така:

I	II	III	IV
76,6	79,4	41,4	100

Середня різниця між II та I стопами складає 2,8%.

Отже, в окреслене десятиліття домінує „традиційний” вид ритму. Середній процент повнонаголошених рядків у творах з „традиційною” та „архаїчною” структурою становить 21,5 і 26 відповідно. Частка рядків із понадсхемними наголосами у творах, написаних Я4, сягає 3%.

Здебільшого поезії з ритмом Я4 характеризуються „чистотою” розміру, іншометричні рядки з’являються на тлі чотиристоповика вкрай рідко. Так, у творах М. Чернявського „Мов хвилі в морі, повлягались...” (1896) та Л. Глібова „У лісі загадка...” (1891) серед ритму Я4 фіксуємо по одному рядку, витриманому ЯЗ.

П’ятистоповий ямб утримує другу позицію після чотиристоповика і становить 23% від ямбових і 11,6% від усіх силабо-тонічних творів цього періоду. До нього зверталися І. Стешенко (86,6% від усіх ямбів поета означеного десятиліття), Леся Українка (67%), В. Самійленко (40%), М. Старицький (33,3%), П. Куліш (29%), П. Грабовський (9,5%), М. Чернявський (4,2%), Л. Глібов (2%).

П’ятистопові ямбічні структури 90-х років за видами ритму розподіляються так: 1) з альтернуючим ритмом (44,4%), із висхідним ритмом (32%) та зі спадним ритмом (23,6%).

У східноукраїнському 5-стоповику окресленого десятиліття домінують структури з альтернуючим ритмом (сильними, часто наголошуваними є I, III і V стопи) – 44,4% від усіх Я5. Найчастіше названий вид ритму застосовували у 5-стоповиках М. Старицький, П. Куліш та Леся Українка. За даними Б. Бунчука, він властивий для 75% усіх Я5 М. Старицького, для 57% усіх 5-стоповиків П. Куліша та 36% Я5 Лесі Українки. Неодноразово звертався до альтернуючого ритму у своїх сонетах, укладених Я5, І. Стешенко (55,2% від усіх Я5 поета). У більшості творів, витриманих у річці Я5, спостерігаємо дотримання поетами цезурового поділу, найчастіше після другої стопи.

Прочитуємо перший катрен сонета І. Стешенка „Коли в тобі з розвагою тяжкою...”:

Коли в тобі з розвагою тяжкою ○○○○⊥||○○○○○○○

Замруть в душі надламані чуття, ○⊥○○||○○○○○⊥

І темна ніч зловисного покою ○⊥○○||○○○○○○○⊥

Пов’є твоє знесилене життя ○⊥○○||○○○○○○○⊥ [Стешенко 1899, 9].

Усереднена схема акцентуації стоп в усіх оригінальних творах з альтернуючим ритмом має такий вигляд:

I	II	III	IV	V
87,5	70,2	89,5	46	100

Частка повнонаголошених рядків у віршах із тривершинним ритмом становить 15,6%.

П'ятистоповики з висхідним ритмом фіксуємо у 32% від усіх Я5. Цей вид ритму найбільше характерний для поезій К. Білиловського (50% від усіх Я5 автора), П. Грабовського (33,3%), Лесі Українки (32%) та І. Стешенка (27,6%).

Середні показники наголошуваності стоп у поезіях із висхідним ритмом такі:

I	II	III	IV	V
76,3	83,5	70,5	50,6	100

Частка повнонаголошених рядків у віршах зі зростаючим ритмом становить в середньому 18%.

23,6% усіх п'ятистоповиків характеризуються спадним ритмом. Він властивий творам В. Самійленка (66,6% від усіх поетових Я5), П. Грабовського (50%), Б. Грінченка (50%), П. Куліша (36%), Лесі Українки (32%), І. Стешенка (17,2%).

Загальна картина наголошеності стоп у творах східноукраїнських поетів зі спадним ритмом має такий вигляд:

I	II	III	IV	V
80,5	86,7	81	50,2	100

Середній показник повнонаголошених рядків у таких поезіях – 8,6 %.

Усереднена схема наголошуваності стоп у творах східноукраїнських авторів 90-х років, укладених 5-стоповиком, така:

I	II	III	IV	V
81,4	80	80,3	49	100

Частка рядків із понадсхемними наголосами у поезіях з ритмом Я5 становить 1,7%, кількість повнонаголошених рядків – 14%.

Щодо „чистоти” розміру творів, написаних Я5, то вона переважно витримана. Винятком є 5-стоповики Лесі Українки, у яких лише 18% усіх Я5 характеризуються „чистим” розміром. У решті поезій, написаних 5-стоповиком, наявні рядки Я6, рідше – Я1, Я2, Я3, Х4, Ая1.

Шестиштовпим ямбом укладено 8% від ямбічних і 4% від усіх силабо-тонічних структур періоду. Названий розмір фіксуємо у поетичному активі П. Куліша (51% від усіх ямбових творів поета), М. Вороного (50%), Г. Кернеренка (11%), В. Самійленка (6,6%), М. Чернявського (5,6%), І. Стешенка (4,4%), Я. Щоголіва (4%), Л. Глібова (1,3%).

У східноукраїнського Я6ц „левова” частка припадає на симетричний дво-членний ритм – 85%. Шестиштовповики з несиметричним альтернуючим ритмом становлять лише 5% (найчастіше у віршах Г. Кернеренка – 100%, М. Вороного – 75%). 2,5% від усіх Я6ц – проміжна форма (у М. Чернявського).

Різниця між відсотком наголошуваності II та III стопи у творах, витриманих Ябц із симетричним ритмом коливається в межах 20 – 56,2%. Найбільша різниця у сонеті М. Чернявського – „Смерть” (1898) – 57%, найменша – 11% у вірші Л. Глібова – „Дідок і вітряки (1891). У шестистоповиках з несиметричним ритмом ця різниця варіюється в діапазоні 6 – 15%. Найбільшу різницю фіксуємо у поезії І. Стешенка – „Музика сфер” (1898) – 31%, найменшу – у вірші М. Чернявського – „О, як хотів би я тебе вітати, море...” (1892) – 2,5%:

О, як хотів би я тебе вітати, море, 100 100 100 100 100 100 п/сх

Під гомін хвиль слідить хід вільних кораблів, 010101 11100 00 1

Глядіти з скель німих, як човен хвилю бере 010101 11010100

І плине в далечині по гребенях валів 010 00 11010 00 1 [Чернявський 1959, 122].

Усереднена акцентна схема Ябц із симетричним ритмом має такий вигляд:

I	II	III	IV	V	VI
78,3	52,5	85,6	83,6	45,2	100

Різниця між наголошеністю II і III стопи становить в середньому 33%.

Наголошеність стіп у Ябц із несиметричним альтернуючим ритмом така:

I	II	III	IV	V	VI
83,6	72	58,6	89	32,5	100

Різниця між наголошеністю II і III стопи складає 13,4%.

У творі М. Чернявського „Коло груби” (1898) фіксуємо так звану проміжну форму ритму – II і III стопи однаково наголошені – 85,8%.

Загальна картина акцентуації стоп у творах східноукраїнських поетів 90-х років з ритмом Ябц має такий склад:

I	II	III	IV	V	VI
81	62,3	72	86,3	38,9	100

Усереднена різниця між наголошеністю II і III стопи – 9,7%. Процент рядків із понадсхемними наголосами у поезіях, написаних Ябц, становить 1,3.

Твори, укладені Ябц, переважно не мають „вклинення” іншорозмірних версів, фіксуємо лише один рядок ЯЗ (останній) у поезії В. Самійленка „Не вмере поезія” (1891), що не перевищує 4% від усіх версів твору, у вірші М. Чернявського „О, як хотів би я тебе вітати, море...” (1892) 25-й рядок витриманий Я5 (2,5%).

30,8% усіх ямбічних структур становлять різностоповики, серед них на врегульовані – припадає 30,5%. В останнє десятиліття XIX віку східноукраїнські поети використали великий пласт різностопових ямбів. Автори зверталися до „німецької” традиції (чергування 3- та 4-стопових рядків). Так, розміром Я4343 витримано 27,4% від усіх впорядкованих різностоповиків. До нього вдалися Леся

Українка, П. Куліш, П. Грабовський, Я. Щоголів, А. Кримський, М. Кузьменко, Б. Грінченко, Л. Глібов, М. Чернявський.

Розмір Я43443 властивий творів П. Грабовського – „Сумні співи” (90-і), а розмір Я434443 характерний для його поезії – „Весна, весна... Надворі май...” (90-і). Розміром Я4443 укладено вірш Г. Кернеренка „На все своя пора” (90-і).

„Французьку” традицію – поєднання 4- та 6-стопових рядків – застосував В. Самійленко. Так, розмір Я6464 характерний для поетових творів „Невже для нас”, „26 лютого” (обидва – 1890), „Сон”, „До поета” (Пам’яті Л. І. Глібова), (обидва – 1893).

Розмір Я446446 властивий поезії В. Самійленка „Думка” (На смерть Трохима Зіньківського) (1891).

До цікавих ямбових схем – чергування 5-и і 3-стоповиків вдалися Леся Українка та П. Куліш. Для відомого твору поетеси „І все-таки до тебе думка лине...” (1895) характерний розмір Я5535. Така будова наявна у I-ій та III-ій строфах вірша. П. Куліш у творі „Панам-добродіям” апробував розмір Я5353.

Неврегульованими різностоповими ямбами укладено 21,4% від усіх ямбічних текстів періоду. До цього розміру вдалися Я. Жарко, Л. Глібов, Б. Грінченко, П. Куліш, Леся Українка, М. Кононенко, М. Чернявський, М. Вороний. Традиційно таку форму вірша переважно використовували у байках (Я. Жарко (89,3% від усіх ямбічних структур поета), Л. Глібов (69,7%) та Б. Грінченко (56%).

Отже, в означене десятиріччя поети апробували значний масив силабо-тонічних розмірів, серед яких домінували двоскладові. У сегменті двоскладовиків превалував Я4. Авторі зверталися й до Я2, Я3, Я5, Я6ц, а також до впорядкованих та невпорядкованих різностоповиків.

Результати нашого дослідження розширюють знання про українські метроритмічні форми окресленого періоду, увиразнюють та конкретизують загальну картину особливостей віршових форм та додають чимало нового до оцінки національної версифікації окресленого часового відтинку. Одержані дані можуть слугувати зручним матеріалом для зіставлення з подібними віршознавчими дослідженнями інших літературних періодів.

Любимова О.В., канд. філол. наук, асист.

Черновицький національний університет імені Юрія Федьковича

Ямб в творчестве восточноукраинских поэтов 90-х годов XIX века

В статье рассмотрена восточноукраинская поэзия с точки зрения метрики и ритмики. В данном десятилетии поэты апробировали значительный массив силабо-тонических размеров, среди которых преобладали двухсложные произведения. Среди двухсложных размеров преобладали четырехстопный ямб. В сегменте ямбических размеров употребляемыми были двустопные, трехстопные, пятистопные, шестистопные цезурированные ямбы, а также урегулированные и неурегулированные ямбические разносложные структуры.

Ключевые слова: стихосложение; силабо-тоника; метрика; ритмика; стихотворный размер; сдвиг ударения; внесхемное ударение; цезура; ямб.

Lyubimova O.V., Ph.D., Lecturer

Yuriy Fedkovych National University of Chernivtsi

Iamb in Works of East Ukrainian Poets of 1890-s.

The article explores East Ukrainian poetry in terms of meter and rhythm. Over the mentioned decade the poets tested a vast array of accentual-syllabic metres, dominated by disyllables. Among disyllables, iambic tetrameters was most widely used. Among iambic metres, dimetres, trimetres, pentameter, caesured iambic hexameter, as well as fixed and unfixed iambic structures of different kinds are used.

Key words: versification; syllabic-accentual versification; metrics; rhythemics; metre; supraschemic accent; stress shift; caesurae; iamb.

Література:

1. Білиловський К. В чарах кохання : вибрані поезії / Кесар Білиловський ; [упоряд., вступ. ст. і прим. П. А. Дегтярьова]. – К. : Рад. письменник, 1981. – 158 с.
2. Бунчук Б. І. Еволюція віршування Пантелеймона Куліша : навч. посіб. / Борис Іванович Бунчук ; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці : Рута, 2002. – 58 с.
3. Бунчук Б. І. Віршування Михайла Старицького : навч. посіб. / Борис Іванович Бунчук ; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці : Рута, 2004. – 48 с.
4. Бунчук Б. П'ятистоповий ямб у творчості Лесі Українки 80-х – 90-х років / Борис Бунчук // Біблія і культура : зб. наук. ст. / [редкол.: Нямцу А., Ткач Л., Скаб М. та ін.]. – Чернівці : Рута, 2005. – Вип. 7. – С. 44 – 50.
5. Вороний М. Вибрані поезії / Микола Вороний ; [вступна стаття О. І. Білецького]. – К. : Радянський письменник, 1959. – 322 с.
6. Гаспаров М. Л. Очерк истории русского стиха. Метрика, ритмика, рифма, строфика / Михаил Леонович Гаспаров. – М. : Наука, 1984. – 314 с.
7. Глібов Л. Твори / Леонід Глібов ; [упоряд., підгот. текстів, вступ ст. та прим. Б. М. Гур'єва]. – К. : Держлітвидав України, 1962. – 586 с.
8. Грабовський П. Поезії / Павло Грабовський ; [передм. В. Ф. Святотця]. – К. : Рад. письменник, 1962. – 635 с.
9. Грінченко Б. Твори : у 2 т. : поетичні твори, оповідання, повісті / Борис Грінченко ; [упоряд. В. В. Яременка ; приміт. А. Г. Погрібного, В. В. Яременка ; вступ. ст. і ред. тому А. Г. Погрібний]. – К. : Наук. думка, 1990. – Т. І. – 640 с. : портр.
10. Дніпрова Чайка. Твори / Дніпрова Чайка ; [вступ. ст., упоряд. та прим. О. В. Килимника]. – К. : Держлітвидав УРСР, 1960. – 511 с. : портр.
11. Жарко Я. Балади та легенди / Яків Жарко. – Катеринодар : Друк. С. Казарова, 1913. – 25 с.
12. Кернеренко Г. В досу́жий час : лірна поезія / Григорій Кернеренко. – Х. : Тип. М. Ф. Зильберберга, 1896. – 60 с.
13. Костенко Н. В. Українське віршування ХХ століття: навч. посіб. – 2-ге вид. випр. та допов. / Наталія Василівна Костенко. – К.: Київ. ун-т, 2006. – 287 с.
14. Кузьменко М. Л. Дозвілля. 1888–1898 р.р. : [поезії] / Микола Лаврінович Кузьменко. – Катеринослав : Товарищество „Печатня С. П. Яковлєва”, 1899. – 93 с.
15. Любімова О. Ямб у творчості східноукраїнських поетів 80-х років ХІХ століття / Оксана Любімова // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія: Літературознавство / За ред. д.ф.н., проф. М. П. Ткачука. – Вип. 36. – Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. – С. 273-279.
16. Манжура І. Твори / Іван Манжура ; [упоряд. та прим. М. Д. Бернштейна]. – К. : Держлітвидав УРСР, 1961. – 429 с.
17. Самійленко В. Поетичні твори. Прозові твори. Драматичні твори. Переспіви та переклади. Статті та спогади / Володимир Самійленко ; [вступ. ст., упоряд. і прим. М. Г. Чорнопиского ; ред. тому П. І. Орлик]. – К. : Наук. думка, 1990. – 602, [5] с.
18. Сидоренко Г. К. Від класичних нормативів до верлібру / Галина Кіндратівна Сидоренко. – К. : Вища школа, 1980. – 182 с.

19. *Стешенко І.* Хуторні сонети : [поезії] / Іван Стешенко. – К. : Тип. Т-ва І. Н. Кушнерев і К°, 1899. – 32 с.
20. *Чернявський М. Ф.* Поезії / Микола Федорович Чернявський ; [упоряд., вступ. ст. і прим. О. Бабишкіна ; редкол. : М. П. Бажан та ін.]. – К. : Рад. письменник, 1959. – 477 с. : портр.

Стаття надійшла до редакції 15.11.2015.